CULTIVAREA LIMBII

OBSERVAŢII ASUPRA UNOR GREŞELI DE TRADUCERE

DE

ACAD. Al. GRAUR

Este un lucru ştiut că traducerile care se publică astăzi la noi sînt incomparabil mai bune decît cele din regimul trecut, dar ele nu sînt scutite de greşeli. Şi acestor greşeli trebuie să li se acorde mare atenţie, deoarece ele se pot foarte uşor introduce în limba comună, şi aceasta din două motive principale : 1. Se traduce foarte mult şi traducerile sînt foarte mult citite. 2. Editurile noastre au astăzi redacţii organizate, care impun unele formule, iar traducătorii, trecînd de la o editură la alta, contaminează toate redacţiile, astfel încît o greşeală apărută la o editură are şanse să se generalizeze la toate editurile.

În numărul 2 al revistei *Limba romînă* de anul acesta, Al. Philippide observa pe bună dreptate că traducătorii evită sistematic cuvintele ca *probabil*, *desigur*, pe care le consideră străine sau banale, şi le înlocuiesc peste tot cu *pe semne*. Dar *pe semne* nu este întru totul sinonim cu *probabil* şi cu *desigur*, ceea ce voi căuta să arăt mai la vale.

Pentru a stabili diferenţa între expresiile citate, am încercat fără succes să mă folosesc de *Dicţionarul limbii romîne literare contemporane*, care nu înregistrează de loc expresia *pe semne*, iar pe *probabil* îl defineşte greşit : „care se poate întîmpla" ; dar *timpul probabil* nu este „timpul care se poate întîmpla", ci „timpul care e de aşteptat, de crezut să se producă". Dicţionarul mai defineşte pe *probabil* prin „posibil" în exemplul *e mai puţin probabil că a trecut prin Cheile Bicazului*, greşit şi aici, căci posibilitatea de a trece pe acolo era neştirbită pentru oricine, singurul lucru pus în discuţie este dacă persoana în chestiune a ales acest drum sau nu.

BDD-A10422 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:33:39 UTC)

Prin urmare și aici *probabil* trebuia explicat prin „de crezut", „de așteptat". În general *probabil* este cu totul altceva decît *posibil*.

Să încercăm acum să stabilim raportul între *probabil* și *pe semne*. În unele cazuri cele două expresii se pot înlocui una pe alta : *e zăpușeală mare, probabil că o să plouă* , sau *e zăpușeală mare, pe semne că o să plouă*. Dar *probabil* are o sferă mai largă decît *pe semne*. Deoarece această din urmă expresie este ușor analizabilă pentru orice vorbitor, elementele ei fiind simțite clar, nu o folosim decît atunci cînd, pentru a ajunge la o concluzie, ne servim de unele semne concrete : *ți se închid ochii, pe semne că n-ai dormit astă noapte*. În acest exemplu am putea înlocui pe *pe semne* cu *probabil*, dar fraza ar fi mai puțin expresivă. În schimb nu putem înlocui pe *probabil* cu *pe semne* într-o frază ca *omul a apărut, probabil, acum vreo 500000 de ani*, sau *limba a apărut probabil într-un singur punct al globului* (aici nu avem semne, ci reproducem o concluzie stabilită de alții). Cu atît mai puțin l-am putea înlocui pe *probabil* cu *pe semne* într-un caz ca următorul : *m-am plictisit de citit, probabil că am să întrerup un ceas*. De ce semne aș avea nevoie ca să deduc ce intenții am eu însumi?

Din confruntarea acestor exemple, rezultă că *probabil* încheie o judecată, un raționament, fundate fie pe unele semne, fie pe o elaborare abstractă, pe cînd *pe semne* introduce o judecată bazată numai pe semne concrete. Iată însă exemple care arată că traducătorii ignorează această distincție :

„...și-a pus viața în primejdie ca să oprească locului caii care ne tîrau trăsura gata să se sfărîme... dacă nu era el, *pe semne* că la ora asta am fi fost morți amîndoi." Al. Dumas, *Contele de Monte-Cristo*, Ed. tineretului, vol. II, p. 145.

Aici nu e nevoie de nici un semn, ci avem o cvasi siguranță, bazată pe o deducție, deci trebuia tradus cu *probabil*. Deși greșeala este curentă în tot felul de traduceri, mai dau două exemple din aceeași carte, în care ele abundă :

„Caii tăi se avîntaseră... și pe semne că am fi fost făcuți bucăți..." (vol. II, p. 146).

„În seara aceea, Lucien Debray avea la dispoziție loja ministrului și o oferise contelui de Morcerf, care, deoarece Mercédès o refuzase, o trimisese lui Danglars, anunțîndu-l că va veni pe semne în seara aceea s-o viziteze pe baroană" (vol. II, p. 213).

Iată deci că Morcerf avea nevoie de semne pentru a ghici dacă el însuși avea sau nu avea de gînd să viziteze pe cineva.

După cum reiese dintr-un mare număr de exemple pe care le-am întîlnit, editurile noastre au intenția de a înlătura din limba romînă cuvîntul *probabil*. Acest lucru nu e de recomandat și din alte motive decît cele arătate pînă aici. *Probabil* poate intra în construcții interzise pentru

BDD-A10422 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:33:39 UTC)

pe semne, de exemplu poate fi atribut (*timpul probabil*), nume predicativ (*succesul nostru este probabil*); de asemenea are grade de comparație (*foarte probabil*) și derivate (*probabilitate*), care nu pot fi preluate de *pe semne*.

Urmează unele observații cu privire la folosirea pronumelor în traduceri.

În multe limbi străine din care se fac traduceri pronumele subiect trebuie în mod obligator folosit pe lîngă aproape orice predicat. În românește, după cum se știe, pronumele subiect se omite de obicei, cînd desinența verbală e suficientă pentru a marca persoana : *vrei să cînt*, *spune-i să plece* etc. Traducerile din trecut făceau adesea greșeala de a reda în românește toate pronumele din original, ceea ce dădea textului o înfățișare stîngace. Deoarece s-a atras atenția asupra acestei greșeli, mulți traducători cad astăzi în greșeala contrarie și evită pronumele chiar acolo unde el este indispensabil, de exemplu acolo unde, în lipsa pronumelui, verbul ar putea fi raportat la un substantiv precedent, altul decît subiectul real:

„Dumnezeu i-a osîndit și acum îndură osînda." Al. Dumas, *Contele de Monte-Cristo*, vol. III, p. 215.

Așa cum s-a tradus, se înțelege că Dumnezeu îndură osînda, nu cei pe care i-a osîndit. Ar fi fost clar dacă s-ar fi păstrat pronumele din original și s-ar fi tradus *ei îndură osînda*.

„Maică-sa îl asculta și ea schimonosindu-se, gata să izbucnească în plîns. Nu fusese acasă atîta vreme." N. Zadornov, *Tătucul Amur*, Ed. tineretului, 1952, p. 284.

Se înțelege că maică-sa nu fusese acasă. Trebuia deci păstrat pronumele *el*, care arată că fiul nu fusese acasă.

În diverse limbi străine din care facem traduceri, pronumele posesiv de persoana I este obligator în legătură cu unele nume de rudenie : se zice astfel *tatăl meu*, nu *tata*, *mătușa mea*, nu *mătușa*. În englezește, cînd doi frați vorbesc între ei despre tatăl lor, fiecare din ei zice *tatăl meu*, nu *tata*. Adesea în trecut traducătorii noștri reproduceau pronumele în traducerile românești, ceea ce, bineînțeles, nu mărea valoarea acestora. Astăzi, în general, nu se mai fac asemenea erori.

În alte limbi, nu se folosește pronumele la nici o persoană pe lîngă numele de rudenie. Formula este adesea reprodusă de traducători, și astfel apar în cărțile noastre întorsături neromînești de tipul : *am vorbit cu fratele*, *ce mai face sora* etc. Noi simțim nevoia să ni se spună al cui frate, a cui soră. Cu atît mai supărătoare este omiterea posesivului cînd substantivul în cauză este nearticulat :

„Nu numai Rostov, dar și Natașa îl înțelegea pe unchi." L. N. Tolstoi, *Război și pace*, Cartea rusă, 1954, vol. II, p. 10.

BDD-A10422 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:33:39 UTC)

„...tot ce auzise de la tatăl său şi de la ceilalţi vecini, care-l vorbeau de bine pe unchi.“ Id., ib., p. 209.

„...în timp ce înainta alături de unchi.“ Id., ib., p. 205.

„Curînd după unchi, se auzi cum deschidea uşa o servitoare.“ Id., ib., p. 208.

„Se aşeză din nou lîngă unchi.“ Id., ib., p. 212.

Exemplele din aceeaşi carte se pot uşor înmulţi. Cred că nu e greu să vadă oricine că frazele acestea nu sînt corecte. Aici ar fi trebuit să se spună sau *unchiul său*, *unchiul lor*, sau în cel mai rău caz, *unchiul*, fără posesiv, dar articulat, căci astfel substantivul s-ar fi apropiat de valoarea unui nume propriu. Altminteri face impresia că *unchi* e un nume de obiect, ca *pom*, *masă* etc. (*se aşeză lîngă pom* e o expresie fără nici un cusur).

Trebuie prin urmare făcută diferenţa între numele de persoane şi cele de obiecte, şi aceasta şi în altă situaţie, anume atunci cînd e vorba de folosirea pronumelui în dativ în locul posesivului. Este corect şi recomandabil să spunem, de exemplu, *mi-am pierdut stiloul*, în loc de *am pierdut stiloul meu*, cum se spune în unele limbi din care traducem. Dar, deprinzîndu-se să redea posesivul prin dativ, unii traducători merg adesea mai departe decît s-ar cuveni. Formula este perfect legitimă cînd substantivul în cauză este un nume de obiect : *mi-a luat casa*, *îşi pătează haina*, *îţi curăţ pantofii* şi aşa mai departe. De asemenea se poate folosi pentru copii şi pentru soţie, care se consideră că sînt ai-tăi :

„ — Doamne, ai milă de noi — repetă ea tot timpul cît îşi căută fata.“ L. N. Tolstoi, *Război şi pace*, vol. II, p. 178.

„ — Totuşi unde ţi-e nevasta?” M. Şolohov, *Pe Donul liniştit*, Cartea rusă, vol. IV, 1948, p. 53.

În schimb, deoarece părinţii nu pot fi consideraţi ca aparţinîndu-ţi ţie, exemplul următor conţine o greşeală de limbă :

„ — Unde ţi-e tatăl?” F. Gladkov, *Jurămîntul*, Cartea rusă, 1945, p. 214.

Şi în ce priveşte părţile corpului întîlnim o situaţie puţin aparte. Se poate spune *îmi tai unghiile*, deoarece după tăiere ele se detaşează de mine, devin obiecte independente. Dar nu poate fi considerată corectă o traducere ca *a-şi scărpina capul*, *a-şi freca fruntea*, *a-şi scobi dinţii*, cum din păcate mai găsim în cărţile recente :

„ — Du-te să-ţi speli mîinile.“ Vadim Kojevnikov, *În întîmpinarea zorilor*, Cartea rusă, 1957, p. 20.

„Italianul îşi scărpină fruntea.“ Al. Dumas, *Contele de Monte-Cristo*, vol. II, p. 252.

BDD-A10422 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:33:39 UTC)

Ai impresia că și-a luat fruntea în mînă, ca pe un obiect străin. Corect, în asemenea cazuri, este *a se scărpina în cap, a se spăla pe mîini* etc., căci se consideră că rezultatul acțiunii se răsfrînge în primul rînd asupra persoanei, nu asupra părții corpului.

Posesivul în dativ are exact aceeași formă ca pronumele personal în același caz. Din cauza aceasta, posesivul are, cred, o oarecare nuanță de interes. Cînd zic *mi-a pătat haina*, înțeleg implicit că eu am suferit paguba. De aceea cred că este greșită uneori folosirea dativului cu valoare posesivă, dar fără a marca interesul:

„Arătă apoi spre fata care-i chema în șoaptă fratele." L. N. Tolstoi, *Război și pace*, vol. II, p. 77.

Aici se poate înțelege că nu-l chema pentru ea însăși, ci pentru sora lui, la care se referă pronumele *îi*.

„... la trei zile după ce soțul i-a dat faliment." Al. Dumas, *Contele de Monte-Cristo*, vol. III, p. 394.

Bineînțeles, nu soției sale i-a dat faliment.

„Tatăl i-a fost arestat pentru speculă, iar mama-i murise de pneumonie." L. Șeinin, *Secretul militar*, Ed. tineretului, 1957, p. 84.

Nu i-a fost arestat fiului, ci pur și simplu a fost arestat. Vrînd să meargă mai departe pe calea înlocuirii posesivului în genitiv, traducătorul s-a izbit de faptul că pronumele neaccentuat în dativ nu se putea lega, proclitic, de *murise*, care începe cu o consoană, așa încît l-a legat de *mama*. Dar este evident că nimeni nu folosește, în nici un caz, formula *mama-mi, mama-ți*.

Alte exemple de același tip:

„...numele nu-i figura pe lista prizonierilor." L. N. Tolstoi, *Război și pace*, vol. II, p. 29.

„...să se afle la căpătîiul unui frate care-i putea fi pe moarte." Id., ib., vol. IV, p. 43.

„...toți oamenii îi crapă de foame." N. V. Gogol, *Suflete moarte*, Cartea rusă, 1954, p. 101.

Exemplul al doilea e cu atît mai ridicol, cu cît pronumele a fost legat de semiauxiliarul *putea*. În ce privește exemplul al treilea, ar fi corect *toți caii îi mor*, marcîndu-se astfel paguba pentru proprietar; dar nu are nici un rost să marcăm o pagubă pentru un avar care nu permite supușilor săi să mănînce pe săturate.

În sfîrșit, ajungem la o situație ceva mai complicată. Complementul direct care denumește o persoană trebuie să fie precedat, de obicei, de prepoziția *pe*. Dar prezența prepoziției atrage obligator, după numele de rudenie, posesivul în acuzativ, care nu poate fi înlocuit de pronumele

BDD-A10422 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:33:39 UTC)

personal în dativ. De exemplu nu putem spune *îmi văd pe sora, îți întîlnesc pe fratele*, ci numai (*o*) *văd pe sora mea*, (*îl*) *întîlnesc pe fratele tău*. În tendința nejustificată de a evita posesivul, traducătorul trebuie deci să evite și prepoziția :

„Natașa, luîndu-și fratele de braț, îl duse ..." L. N. Tolstoi, *Război și pace*, vol. II, p. 10.

„... își îmbrățișă sora." Id., ib., p. 34.

„...m-am dus să-mi văd tatăl." Id., ib., p. 177.

„Cînd își văzu mama, sări de unde era." Id., ib., p. 178.

„...n-ar fi dorit să-și ia fratele și pe Natașa." Id., ib., p. 195.

„Își rugă sora și fratele să-l aștepte." Id., ib., p. 203.

„...își întrebă el mama." Id., ib., p. 214.

„...își întrebă Natașa fratele." Id., ib., p. 218.

„...ascultîndu-și mama." Id., ib., p. 249.

Exemplele abundă și nu le pot da pe toate. Se vede cum numele de persoană este tratat ca un nume de obiect : *își ia fratele de braț* este perfect similar cu *își ia cratița de coadă*. Am întîlnit într-o traducere și fraza următoare :

„Ia-ți mama de aici și pleacă cu ea."

De remarcat că exemplele conțin de obicei pronumele la persoana a III-a, căci, după cît mi se pare, celelalte persoane și în special întîia se lasă mai greu maltratate.

Să luăm exemplul următor :

„...modul cum avea să-și facă tatăl să-i dea consimțămîntul." L. N. Tolstoi, *Război și pace*, vol. II, p. 175.

Dacă încercăm să-l transpunem la persoana I (*am să-mi fac tatăl să-mi dea*), obținem un text pe care mă îndoiesc că vreun traducător ar accepta să-l semneze.

Mai tratez pe scurt alte cîteva tipuri de greșeli. Cînd traduci din rusește, trebuie să fii atent la numele și cuvintele străine, care sînt adaptate la limba rusă, iar la noi trebuie redate în forma lor primitivă. În *Taina celor două oceane* de G. B. Adamov, Ed. tineretului, 1957, se vorbește în mai multe rînduri de *goloturii* (de exemplu la p. 148). Abia de pe la jumătatea cărții înainte apare forma corectă *holoturii*.

Nu însă totdeauna se poate reda exact un text dintr-o limbă străină. De exemplu atunci cînd nu putem pune în romînește un adjectiv înaintea substantivului său, e mai bine uneori să-l suprimăm decît să-l punem în urma substantivului, căci în această poziție el capătă o greutate pe care

BDD-A10422 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:33:39 UTC)

nu o avea în original și care nu e de dorit. S-a semnalat mai demult (A. Vasiliu, în *Cum vorbim*, 1949, nr. 8, p. 17) că titlul de carte *Mesteacănul alb* spune în românește altceva decît originalul rus *Belaia berëza* și că mai bine ar fi fost dacă s-ar fi renunțat la epitet și s-ar fi spus simplu *Mesteacănul*. Iată un exemplu în oarecare măsură similar :

„Purpuriile guri de foc ale artileriei..." V. Ilenkov, *Drumul cel mare*, Ed. tineretului, 1949, p. 192.

Simte oricine stîngăcia frazei. S-ar fi putut spune *gurile de foc purpurii*, dar în această situație epitetul *purpurii* ar servi pentru a identifica gurile de foc, nu pentru a le califica. De aceea ar fi fost mai bine să se renunțe la epitet, care nu e indispensabil.

Iată un caz ceva mai complicat. În *Război și pace* (vol. III, p. 193), L. N. Tolstoi scrie :

„Trupele erau aceleași, generalii aceiași, pregătirile aceleași, ordinea de bătaie aceeași, *proclamation courte et énergique* aceeași..."

Desigur, în rusește textul e cît se poate de corect. S-a citat o expresie franțuzească și, deoarece limba rusă nu are articol, nu s-a simțit nevoia de a se spune *la proclamation*. Dar limba română are articol, ca și franceza, și cuvîntul *proclamation* nu merge în nici un caz aici fără articol. De observat că celelalte subiecte, traduse din rusește prin cuvinte românești, au primit toate articol în traducere. Deoarece însă articolul românesc nu se putea folosi în traducerea noastră, singura soluție era să se adauge la textul original francez articolul *la* și să se zică *la proclamation courte et énergique*. Ar fi fost o nerespectare formală a originalului, care ar fi făcut de fapt traducerea mai fidelă în conținutul ei.

În oarecare măsură analoagă este situația titlului de film *Fiica mea trăiește la Viena*. Originalul în limba germană trebuie să fie *Meine Tochter lebt in Wien* și, în aparență, traducerea este exactă. Dar în românește titlul are înțelesul „fiica mea nu a murit, și e la Viena", pe cînd în nemțește sensul este pur și simplu „fiica mea își duce viața la Viena". Prin urmare traducerea românească ar fi trebuit să fie *Fiica mea locuiește la Viena*.

Un ultim exemplu, care arată ce năzdrăvănii se pot ivi în traduceri dacă nu cunoști suficient limba din care traduci. În J. Verne, *Mathias Sandorf*, Ed. tineretului, 1957, p. 39, se vorbește de un mare bancher, cu relații internaționale, care a tratat

„...niște afaceri destul de importante cu regența din Tripoli... Fuseseră niște chestiuni care trebuiau trecute sub tăcere — cu niște damigene de vin, cu niște comisioane dubioase..."

Se ridică imediat două întrebări : pe de o parte, de ce n-ar avea cineva voie să facă afaceri cu damigene de vin, și, pe de altă parte, de unde și

BDD-A10422 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:33:39 UTC)

pînă unde un magnat al finanțelor și o regență se ocupă de damigene de vin. Explicația apare singură : în franțuzește, *pot de vin* înseamnă „șperț". Prin urmare erau afaceri cu șperțuri și cu comisioane dubioase, iar care era obiectul afacerilor nu ni se spune ; dar traducătorul, necunoscînd expresia, a încercat să traducă literal *pots de vin* prin „oale de vin" ; cum nu și-a putut închipui că bancherul opera cu oale, a schimbat acest cuvînt în *damigene*, sperînd că astfel salvează textul. Era mult mai bine inspirat dacă se interesa de înțelesul exact al expresiei.

BDD-A10422 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:33:39 UTC)